

Primera aproximació a la difusió de la Terra Sigillata Lucente al nord-est de Catalunya

Francesc AICART i HEREU (*)
Joan LLINÀS i POL (**)
Jordi SAGRERA i ARADILLA (***)

ABSTRACT

The present article deals with the presence of the *Terra Sigillata Lucente* in the province of Girona. This is pottery from Narbonne with its own forms and characteristics which had a limited coastal diffusion in our province. It is best documented during the fourth century A.D. with Roses and the extreme south of the Baix Empordà being the most important centres.

Key words: Forms, varnish, diffusion, coast, Roses.

LA T.S. LUCENTE

La T.S. Lucente és un tipus de ceràmica fina produïda a la Gàl·lia Narbonesa des de la fi del segle II fins entrat el segle V. La seva màxima difusió es dona a la darrereria del segle III i durant tot el segle IV. Les seves característiques essencials són:

El vernís presenta diverses tonalitats des del vermell fins al castany fosc, passant per diferents tons amarronats. Algunes peces tenen iridiscències metàl·liques (les quals han donat nom al tipus ceràmic), produïdes per un retorn al procediment de cuita oxidant característic de la ceràmica de vernís negre.

La pasta és sempre fina i ben depurada, amb desgreixant generalment no visible a ull nu. Tanmateix, es distingeixen dos tipus principals d'argiles: el primer es caracteritza pel color groc-beix i perquè es desfà amb facilitat amb el tacte. En el segon, en canvi, hi predomina el color ataronjat fort i és més compacte.

La major part de les peces es consideren llises, ja que la seva decoració consisteix, en cas d'haver-n'hi, en un estriat fet amb rodeta o mitjes llunes d'aplicació a la barbotina. Una excepció és la forma Lamboglia 45, que presenta un relleu aplicat reproduint un cap de lleó. Algunes peces, finalment, porten decoració pintada a franges blanques.

Segons Lamboglia (Lamboglia, 1963, p. 167), el repertori formal revela, en bona part, una evolució dels

tipus de T.S. Clara B, produïts en el mateix àmbit geogràfic al llarg de la segona meitat del segle II i durant el segle III. Darrerament el treball de Desbat i Picon (Desbat & Picon, 1986), basat en l'anàlisi tipològica i de pastes, ha demostrat que T.S. Clara B i T.S. Lucente són dos grups de producció distints i, en tot cas, amb lligams de segon ordre. Mentre la T.S. Clara B seria una ceràmica fabricada a la vall del Roine, la T.S. Lucente provindria de l'actual Savoia, on en els darrers anys s'hi han localitzat i excavat alguns tallers (Thonon, Portout, Conjux, Luzey, Avenches, etc.).

S'evidencia, doncs, una relació tipològica més estreta amb produccions comunes locals que no pas amb la T.S. Clara B. Recíprocament, l'èxit de la T.S. Lucente repercutirà en la ceràmica de fabricació menys acurada (imitacions de les formes 1/3 i 4/36, sobretot).

La major part de les peces són bols i escudelles, sovint carenats que deuen el relatiu èxit de difusió fora de la Narbonesa gràcies a una certa manca d'aquests models en les produccions africanes contemporànies, inversament al que succeeix amb plats i pàteres.

L'excavació dels tallers abans esmentats ha permès obtenir una sèrie molt variada de formes malgrat que predomina de manera absoluta el bol carenat (forma Lamboglia 1/3).

Formes identificades al nostre àmbit geogràfic

LAMB. 1/3. És, amb diferència, la forma més abundant. Es tracta d'un bol carenat, amb la vora ametllada i peu anular. Les dimensions són variables (fig. 1), i el diàmetre de la vora oscil·la entre 15 i 20 cm generalment, per bé que hi ha peces més grans i més petites. Aquests bols solen anar decorats a l'exterior i a prop de la carena amb bandes

(*) C/St. Antoni M. Claret núm. 11, 2n. 17220 St. Feliu de Guíxols. Tel. 32 39 54.

(**) Plaça de l'Estació núm. 1, 174. Sils (la Selva). Tel. 85 30 70.

(***) C/Sant Roc núm. 6-8 Puigvístós. 17003 Girona. Tel. 22 10 94.

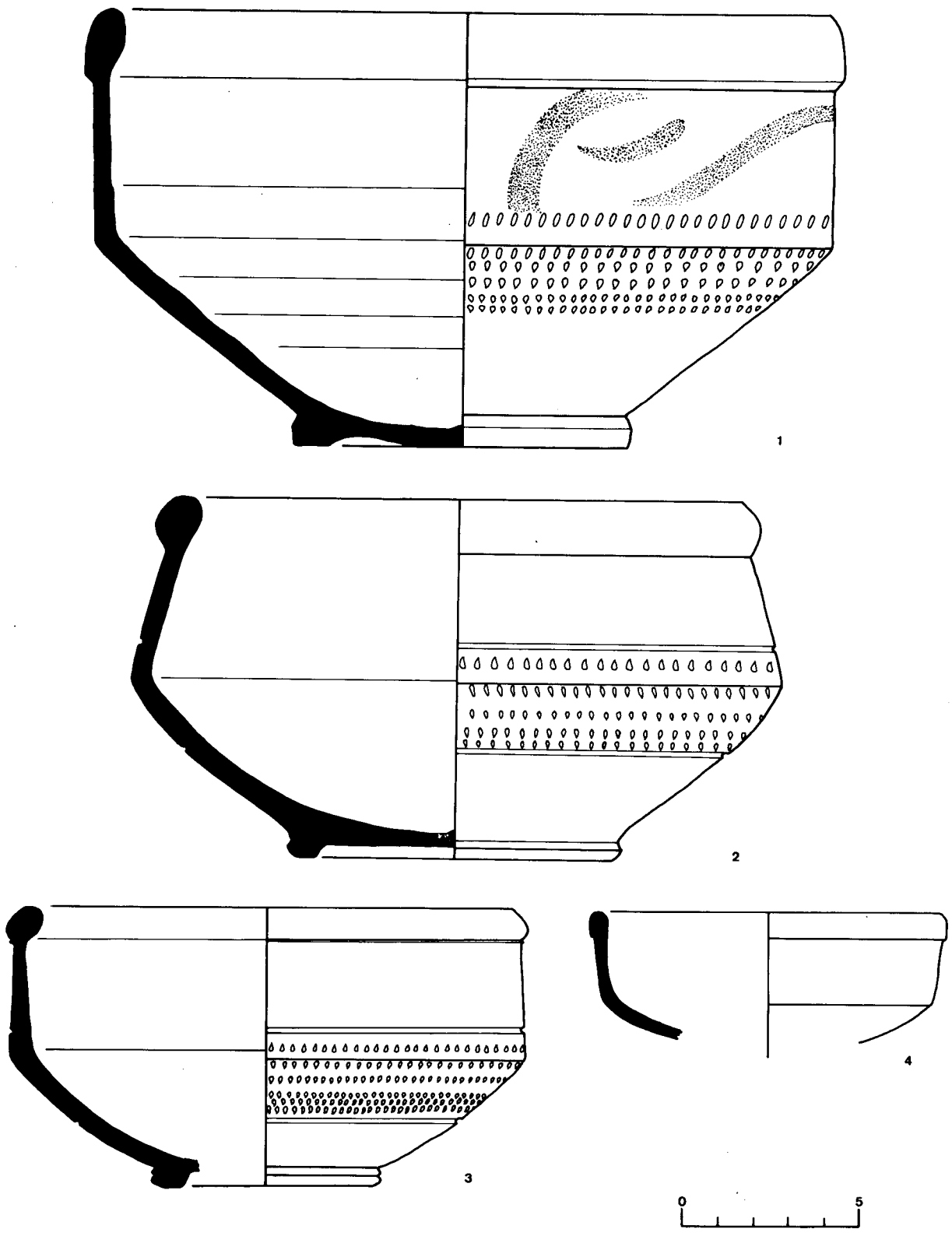

Fig. 1.- Roses. (1 a 4) forma Lamb. 1/3.

horitzontals de petites estries a la rodeta, i no són rares les peces que, a la part superior de la paret entre la vora i l'estriat, presenten bandes sinuoses de pintura blanca. Alguns exemplars, finalment, poden tenir altres tipus de decoració a la rodeta (fig. 2, 2 i fig. 5, 1), únicament bandes horitzontals incises (fig. 2, 1), o bé, poden ser totalment llisos.

LAMB. 2/37. Bol hemisfèric de vora ametllada i decoració amb motius circulars impresos a rodeta, per bé que alguns exemplars poden presentar l'estriat de la forma Lamb.1/3. Només n'hem identificat amb seguretat alguns fragments informes, tots ells provinents de Roses.

LAMB. 45. És la forma amb més tradició, atès que la trobem en la T.S. Sudgàl·lica (Drag. 45) i en la T.S. Clara B. Es tracta d'un gran recipient carenat amb un vessador decorat en forma de cap de lleó. El diàmetre de la vora sempre supera els 20 cm (figs. 2, 3 i 4).

PORTOUT 36. Aquesta forma no fou recollida per Lamboglia, i l'hem denominat així atenint-nos a la classificació donada per Pernon i Rattaire (Pernon & Rattaire, 1984) a les peces trobades en les excavacions del taller de Portout. Es tracta d'una tassa carenada, amb una nansa i peu anular. La vora sol presentar una incisió a la seva part superior, per bé que no sempre (figs. 3, 4, 6 i 7). El diàmetre de la vora oscil·la entre els 10 i els 15 cm. És la forma més elaborada de la T.S. Lucente. El vernís sol ser de bona qualitat i la decoració, que se situa entre la vora i la carena, està constituïda per llunes d'aplicació a la barbotina (figs. 3, 1, 2, 3, 6 i 7) i (figs. 5, 4 i 6) i incisions horitzontals. A vegades, algunes peces substitueixen la barbotina per incisions de forma geomètrica (figs. 3, 4) o bé més complexa (figs. 3, 5).

LAMB. 3. Copa de petites dimensions (diàmetre de la vora entre 7 i 10 cm) amb peu anular i sense decoració (figs. 4, 1). Hi ha una variant amb la carena marcada.

PORTOUT 10. Bol hemisfèric de dimensions mitjanes (14-15 cm de diàmetre de la vora), totalment llis i amb un peu molt poc marcat. Segurament pertanyen a aquesta forma dos exemplars provinents de Roses, malgrat que el gruix de les seves parets és un xic menor (figs. 4, 3 i 4).

PORTOUT 31. Hem assimilat a aquesta forma dues peces provinents de Pla de Palol (figs. 5, 2). Es tracta d'un bol carenat amb vora de secció més o menys triangular i d'un diàmetre d'entre 13 i 14 cm. L'única decoració consisteix en estries horitzontals i paral·leles. Se'n desconeix la forma del peu.

FORMA NO CATALOGADA. Copa carenada de mitjanes dimensions (diàmetre de la vora entre 12 i 13 cm) d'acabat molt semblant a les peces de forma Portout 36. N'hem vist dos exemplars, un provinent de Roses amb decoració de mitges llunes a la barbotina i amb una incisió a la part superior de la vora (figs. 4, 2); i el segon trobat al pla de l'Horta (Nolla, 1982-83, p. 128), amb la vora reentrant. En ambdós exemplars hi manca el peu. Aquesta forma no ha estat recollida ni per Lamboglia ni pels investigadors francesos.

LAMB. 4/36. Plat de vora penjant amb decoració a la rodeta a la part superior (figs. 4, 8 i figs. 5, 3). Cap dels exemplars estudiats conservava el fons, que sol presentar un peu anular.

LAMB. 14/26. Gerra tulipiforme, amb una nansa i sense decoració. El fons sol ser pla o, en tot cas, presenta un fals peu. A la part interior de les parets s'hi marquen molt bé les línies del torn (figs. 4, 7 i figs. 5, 5).

LAMB. 28. Gobelet sense nansa, amb dues o tres

incisions horitzontals decorant la paret exterior. El fons és generalment pla.

PORTOUT 84. Gerra nansada de vora reentrant i diferenciada del coll per una carena. Els exemplars que hem vist són molt fragmentats (figs. 4, 5 i 6).

Difusió

L'expansió d'aquest tipus ceràmic està limitada a l'angle nord-occidental de la Mediterrània, és a dir, golf de Lleó i de Gènova, vall del Roine, costa catalana i, en menor grau, a la resta de la costa mediterrània de la península Ibèrica. És, per tant, una ceràmica de difusió restringida a la costa i als cursos fluvials.

En els darrers anys ha estat objecte d'acurat estudi la T.S. Hispànica Brillant, contemporània de T.S. Lucente, que havia estat considerada una expansió cap a l'interior de la península Ibèrica de la T.S. Lucente Narbonesa (Caballero & Juan, 1983-84). Aquests treballs han demostrat que aquest tipus ceràmic és una producció hispànica amb analogies bàsicament de vernís amb la T.S. Lucente, però d'un repertori formal molt més pròxim a les produccions nord-africanes i hispàniques (predomini amplíssim de plats de la forma 9).

Els estudis

Hi ha una manca evident d'estudis sistemàtics d'aquesta ceràmica. La primera i única classificació, fins al moment, va ser realitzada per N. Lamboglia l'any 1963, qui la va identificar, definir, i classificar, a partir, bàsicament, de les excavacions efectuades a Ventimiglia i, en menor grau, amb informació provinent de diferents troballes de la vall del Roine, així com d'algunes provinents de la península Ibèrica (Lamboglia, 1963).

Més endavant, l'estudi de Anne Darton, centrat fonamentalment en la T.S. Clara B, tracta tangencialment la T.S. Lucente (Darton, 1972).

Als anys 80 destaquen els estudis de A. Desbat i M. Picon (Desbat & Picon, 1986), i d'un grup d'arqueòlegs francesos i suïssos (Groupe de travail sur les Sigillées Claires, 1986), que han aportat noves i interessants dades sobre l'origen i producció de la T.S. Lucente, individualitzant-la i diferenciant-la de la T.S. Clara B, i ampliant el repertori formal donat per N. Lamboglia.

LOCALITZACIÓ DE LA T.S. LUCENTE AL NORD-EST DE CATALUNYA.

Roses (Alt Empordà)

Les excavacions arqueològiques efectuades aquest segle en el recinte de la Ciutadella de Roses han deixat al descobert part d'un important hàbitat de l'Antiguitat tardana que cobreix i amortitza restes de la Rhode grega i hel·lenística. Destaquen els vestigis d'una petita basílica, sota l'església romànica de Santa Maria (Palol, 1965, p. 22), els d'una necròpolis paleocristiana i, sobretot, els d'un edifici industrial dedicat a la salaó de peix (Martín et al., 1979), (Nolla & Nieto, 1982).

Especial importància mereix la campanya del 1976, que permeté establir una seqüència estratigràfica de les diferents fases de l'edifici. Assentat damunt les restes d'una vil·la

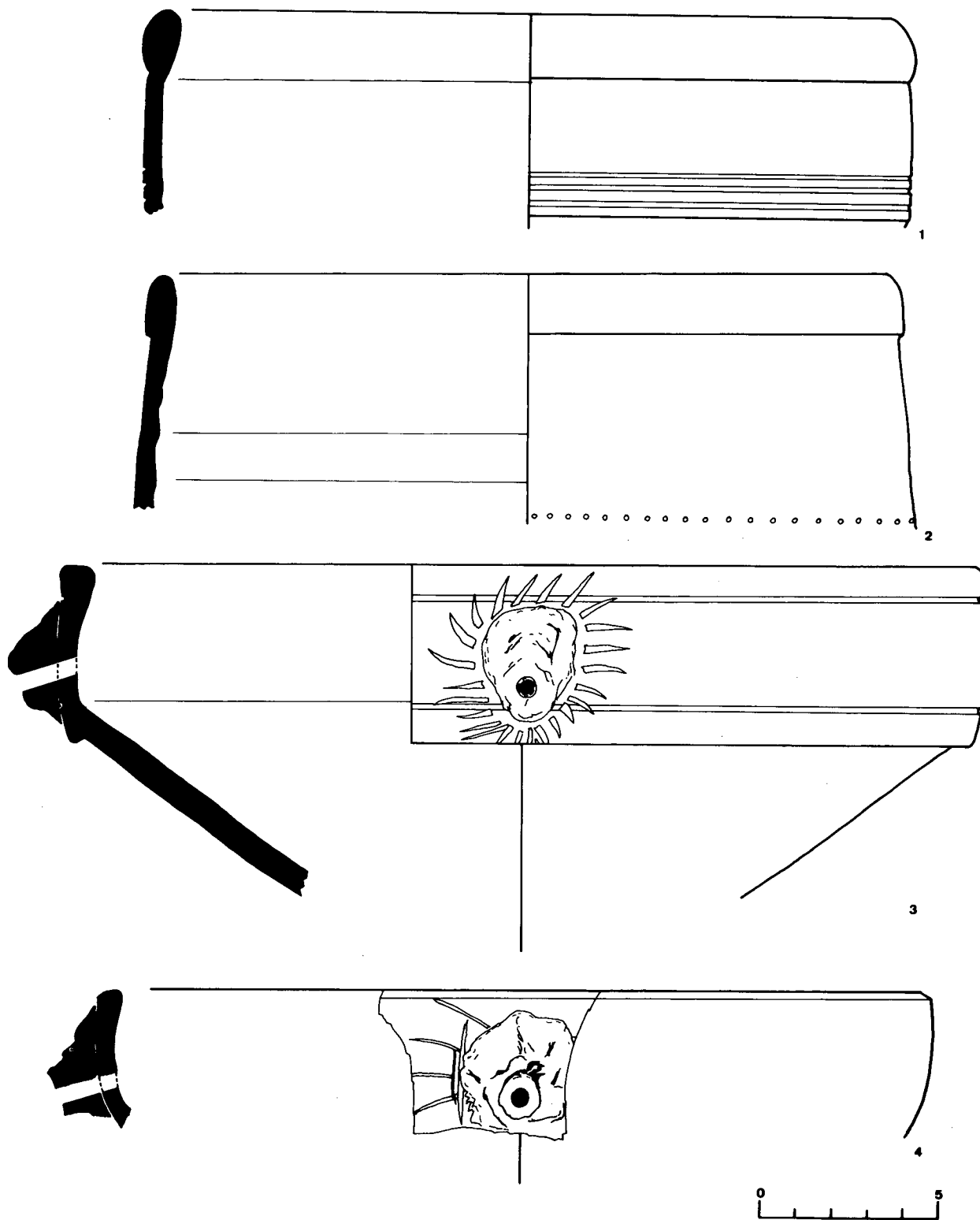

Fig. 2.- Roses. (1 i 2) forma Lamb. 1/3, (3 i 4) forma Lamb. 45.

més antiga destruïda per un incendi al segle IV d.C. (estrat IV), es pot datar la nova construcció entre la darrereria del segle IV i el principi del V (estrat III c). La considerable quantitat de T.S. Lucente recuperada en aquest nivell (52 fragments per 35 de T.S. Africana D i cap de T.S. Paleocristiana), és una dada significativa perquè pot situar cronològicament el moment àlgid de les importacions de la T.S. Lucente a les nostres costes. En canvi, en l'estrat IV, lleugerament anterior la relació T.S. Lucente-T.S. Africana D és de 4 a 16.

Sobta, sens dubte, la gran quantitat de fragments de T.S. Lucente que és sempre una ceràmica molt minoritària. Observem, per exemple, que a les campanyes del 1978 i 1979 la presència de T.S. Africana D dobla, en nombre, a la T.S. Lucente. La proporció es manté entre la mateixa T.S. Lucente i la T.S. Paleocristiana, que la succeeix en el segle V i VI com a vaixella d'importació gàl·lica, i, malgrat això, en aquest període la T.S. Paleocristiana continua superada en els percentatges de freqüentació.

Dissortadament la mala conservació del jaciment limità la majoria de les actuacions a la recollida de materials i a constatar que els nivells tardo-antics es malmenaren per construccions posteriors i per les diverses vicissituds bèl·liques que ha sofert la zona.

Provenen de Roses una gran quantitat de fragments de la forma Lamb. 1/3, alguns prou grossos com per restituir la totalitat de la peça (fig. 1, 1 a 4 i fig. 2, 1 i 2). Segueixen en nombre, amb interessants variants, les formes Portout 36 (fig. 3) i Lamb. 45 (figs. 2, 3 i 4). També hi són presents la Lamb. 3 (figs. 4, 1), Portout 10 (figs. 4, 3 i 4), Lamb. 14/26 (figs. 4, 7), Lamb. 28, Portout 84 (figs. 4, 5 i 6) i alguna forma no catalogada (figs. 4, 2).

Aquest interessant conjunt de T.S. Lucente permet descobrir la Roses baix-imperial com un nucli important de comerç amb el sud de la Gàl·lia. La varietat de pastes i vernissos, la diversitat de formes i variants de les mateixes i la inexistència de peces defectuoses són elements que ens inclinen a rebutjar la hipòtesi d'una producció local d'aquesta ceràmica. Tot i això, Roses no actua excessivament com a centre redistribuïdor ja, que a l'interior els percentatges de la T.S. Lucente baixen en picat.

La Creu d'en Cobertella (Roses, Alt Empordà)

Conjunt dolmènic amb presència de material indígena i romà. Hi ha indicis de presència de la T.S. Lucente recollida en superfície (Nolla & Casas, 1984, p. 92).

Convent de Sant Bartomeu (Peralada, Alt Empordà)

En les excavacions del 1990 aparegué un fragment informe de T.S. Lucente en un estrat d'amortització dels darrers nivells indígenes, aparentment fora de context ja que en època romana el jaciment sembla abandonat.

Els Tolegassos (Viladamat, Alt Empordà)

Vil·la romana situada en el rerapaís emporità. Paral·lelament a la ciutat, experimenta una acusada decadència des del segle II d.C., que culmina amb l'abandó de l'establiment en el segle III d.C.

Durant el baix imperi, tanmateix, s'hi detecta una certa activitat, atesa l'existència d'algun estrat amb T.S. Africana D i T.S. Lucente (Casas, 1989, pp. 183-184).

La T.S. Lucente apareguda fins l'any 1990, és escassa en termes absoluts, per bé que cal tenir en compte la poca activitat del jaciment durant els segles IV i V. Hi predomina la forma Lamb. 1/3, amb mitja dotzena de vores. La resta són majoritàriament fragments informes, alguns amb decoració a la rodeta.

Empúries (l'Escala, Alt Empordà)

A la ciutat romana s'han trobat tres fragments de T.S. Lucente, concretament al *macellum*, que és el lloc que presenta l'ocupació més tardana (Nieto, 1981, p. 46). En aquest context és interessant veure com l'abandonament de la ciutat romana s'ha pogut datar vers el regnat de Claudi II Gòtic (268-270 d.C.), (Aquilué et al., 1984, p. 143), i també com no hi ha aparegut cap fragment de T.S. Africana D.

A la Palaiàpolis, única part habitada d'Empúries durant la baixa antiguitat, s'hi han localitzat fins al moment vuit fragments de T.S. Lucente (Nieto, 1981, p. 47).

Puig Rodon (Corçà, Baix Empordà)

Vil·la romana a tocar la Bisbal d'Empordà. S'hi han efectuat diverses actuacions arqueològiques on la quantitat de fragments de T.S. Lucente apareguda és insignificant si la comparem amb d'altres importacions, malgrat que la cronologia de la vil·la abasta plenament tot el baix imperi. S'han comptabilitzat un total de 16 fragments (Casas, 1985-86) (Casas, 1986).

La Fonollera (Torroella de Montgrí, Baix Empordà)

Important hàbitat del bronze final, objecte de freqüentació durant el baix imperi, en especial dins el segle IV, per bé que no s'han descobert estructures d'habitació d'aquesta època. Hi ha presència de T.S. Lucente, cal suposar que no molt abundant a causa de les reduïdes dimensions del jaciment (Nolla & Casas, 1984, pp. 147-151) (Pons & Colomer, 1988, pp. 15-16).

Camp de la Gruta (Torroella de Montgrí, Baix Empordà)

Vil·la romana, amb una ocupació des de la darrereria del segle II a.C. fins al segle VII d.C. S'ha recollit abundant material del baix imperi en superfície. La T.S. Lucente també hi és present, en especial peces de la forma Lamb. 1/3 (Nolla & Casas, 1984, pp. 153-157) (Nolla & Puertas, 1988).

Mas de Dalt (Canapost, Baix Empordà)

Vil·la situada a l'interior del Baix Empordà, a pocs quilòmetres d'Ullastret, emmascarada en bona part per una masia moderna. De 91 fragments de ceràmica estudiats només n'hi ha un de T.S. Lucente, aparegut sense context. La cronologia del jaciment abarca des de la fi del segle I d.C. fins als segles IV-V amb seguretat, i potser més enllà (Nolla, 1987; Nolla & Casas, 1984, p. 140).

Llafranc (Baix Empordà)

Jaciment costaner on el material baix-imperial ha sortit abundantment en els estrats superficials, com ha constatat l'excavació d'urgència del carrer Llevant, 8 (Barti & Plana,

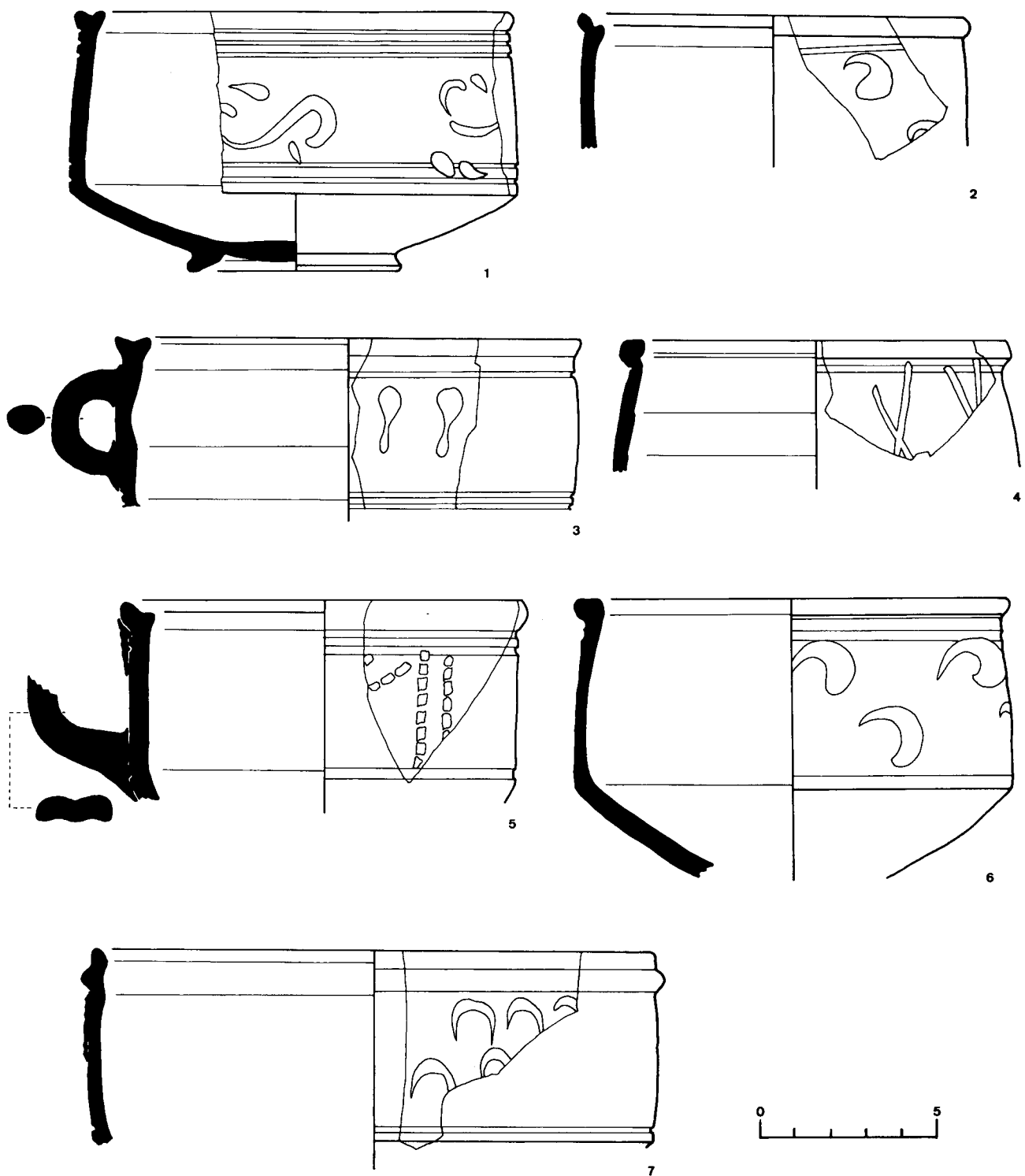

Fig. 3.- Roses. (1, 2, 3, 6 i 7) forma Portout 36 decorada a la barbotina, (4 i 5) forma Portout 36 decorada amb incisions.

1989, pp. 137-146). L'estratigrafia, poc aclaridora, no permet aprofundir en el context històric en què apareix aquest tipus ceràmic en el jaciment, malgrat que les autores identifiquen un moment d'abandó ben entrat el segle IV d.C., Badia (Badia, 1984, p. 8) assenyala la troballa d'una peça amb una decoració peculiar que assimila a la T.S. Lucente.

S'Agaró (Baix Empordà)

Forn de terrissa en actiu al llarg del segle III d.C., que es caracteritza per la producció de ceràmica comuna i uns petits vasos molt típics d'aquest taller. Dins el material recollit s'hi trobà un fragment informe de T.S. Clara B o T.S. Lucente (Nolla et al., 1990, p. 53). És important assenyalar que l'abandó del forn es produeix a la fi del segle III, just en el moment en què sembla que comencen a arribar les primeres importacions de T.S. Lucente.

Bell-lloc d'Aro (Baix Empordà)

Basílica paleocristiana i església medieval situada a la Vall d'Aro, a uns 7 km de St. Feliu de Guíxols i de Pla de Palol. En el subsòl de l'església de Santa Maria i en el seu costat de ponent es recollí una considerable quantitat de ceràmica romana, bàsicament dels segles III i IV (Tremoleda & Castanyer, 1988, pp. 19-20), fet que fa suposar l'existència d'una vil·la. Hi ha un peu de T.S. Lucente entre la ceràmica trobada. És interessant la situació del jaciment en relació a Sant Feliu de Guíxols i Pla de Palol, dominant la vall que mena cap a l'interior, per la qual cosa és probable que apareixin més T.S. Lucente en futures prospeccions.

Santa Cristina d'Aro (Baix Empordà)

Basílica excavada els anys 1962 i 1963. Malgrat la manca d'un estudi detallat, sembla que presenta una fase tardo-antiga (segles IV-VI) i una d'alto-medieval (Nolla & Casas, 1984, p. 143). Al seu entorn s'hi ha detectat una necròpolis.

Dels materials recollits destaca la presència d'àmfores tardanes, T.S. Africana D estampada, vidre, etc. Examinant els materials emmagatzemats al C.I.A.G., hem constatat l'existència d'un fragment informe de T.S. Lucente, al qual s'ha d'afegir un fragment de vora de la forma Lamb. 1/3, conservat a Sant Feliu de Guíxols.

Pla de Palol o platja Artigues (Platja d'Aro, Baix Empordà)

Important vil·la situada al nord de Platja d'Aro, en una plana poc elevada i oberta al mar, que domina dues cales: platja Artigues i cala de la Cova. El jaciment, bastant malmès per furtius i per l'especulació urbanística, fou excavat per primera vegada per M. Oliva als anys 60, que documentà murs, paviments de *signinum* i unes possibles termes. Al museu de Sant Feliu de Guíxols es conserven materials recollits en aquestes excavacions.

L'any 1984, una intervenció d'urgència (Colomer et al, 1989) documentà una ocupació continuada des d'època augustal fins al segle VII, dividida en tres fases. A la fi del 1988, en una nova campanya de salvament, es documentaren uns abocadors en una zona secundària de la vil·la.

De les excavacions dels anys 60 hem examinat un

nombros conjunt de T.S. Lucente compost per més d'un centenar de fragments. La forma predominant és la Lamb. 1/3, seguida de la Lamb. 4/36, 14/26 i la forma 36 del catàleg de Portout (Pernon & Rattaire, 1984, p. 82).

De les excavacions del 1984 s'esmenta la presència de T.S. Lucente, situada en els moments finals de la segona fase de la vil·la (segles II-V) (Colomer et al., 1989, p. 108).

Pel que fa a les excavacions del 1988, s'han identificat 35 fragments de T.S. Lucente provinents d'un abocador amb material de cronologia diversa. Hi predomina la forma Lamb. 1/3, molt per davant de les formes Lamb. 14/26 i 2/37, també presents.

Sant Feliu de Guíxols (Baix Empordà)

Provinents del monestir benedictí o dels voltants aparegueren els primers fragments de T.S. Lucente. És possible que en aquest mateix lloc existís una vil·la romana atès que el material romà és abundant. Així en el veí carrer del Prior, en un remenament de terres, se'n recolliren diversos fragments juntament amb T.S. Africana D i molta ceràmica comuna (Esteve, 1983): A la torre del Fum i durant les excavacions del 1968 es trobà un altre fragment de T.S. Lucente. En conjunt, hi predomina la forma Lamb. 1/3, però també hi són presents les formes Portout 36 i alguns fragments de difícil classificació que possiblement pertanyen a la forma Lamb. 14/26.

En el carrer Girona, fora de l'abast del monestir, es recollí nombros material romà en efectuar-se unes obres. (Nolla et al., 1989, p. 113). Les restes assenyalen una ocupació d'època tardana: àmfores baix-imperials, T.S. Africana D i molta ceràmica comuna. Respecte a la T.S. Lucente es contabilitzen nou fragments informes i una peça de la forma Portout 36.

Els Ametllers (Tossa de Mar, la Selva)

Vil·la romana activa des del segle I d.C. fins al'antiguitat tardana. S'han documentat unes importants reformes al segle III d.C. que indicarien un moment de plenitud durant el baix imperi (recordi's el famós mosaic de Vitalis).

Dissortadament bona part dels materials provinents d'excavacions antigues s'ha perdut. Malgrat això podem deduir per la ceràmica recollida en superfície, alguna exposada al museu de la vila, que la presència de la T.S. Lucente en aquest indret és significativa. Coneixem les peces publicades (Batista et al, 1980, pp. 12-13): un fragment de fons i terç inferior assimilable a la forma Lamb. 28; un fragment de Lamb. 1/3 amb decoració a la rodeta; gran part d'una gerra amb nansa (Portout 84?) i un fons de Lamb. 1/3.

Caldes de Malavella (la Selva)

L'únic fragment de T.S. Lucente aparegut fins al moment en les excavacions de l'antiga *Aquae Calidae* és una peça de la forma Lamb. 1/3, provinent de la necròpolis paleocristiana del carrer de sant Esteve, que fou excavada entre els anys 1986 i 1989 (Merino & Agustí, 1990, en premsa).

Vilablareix (Gironès)

Vil·la romana amb una cronologia del segle I a.C., o potser abans, fins als segles IV-V d.C. (Nolla & Casas, 1984, pp.196-197; Alberch & Burch, 1989, pp. 87-91).

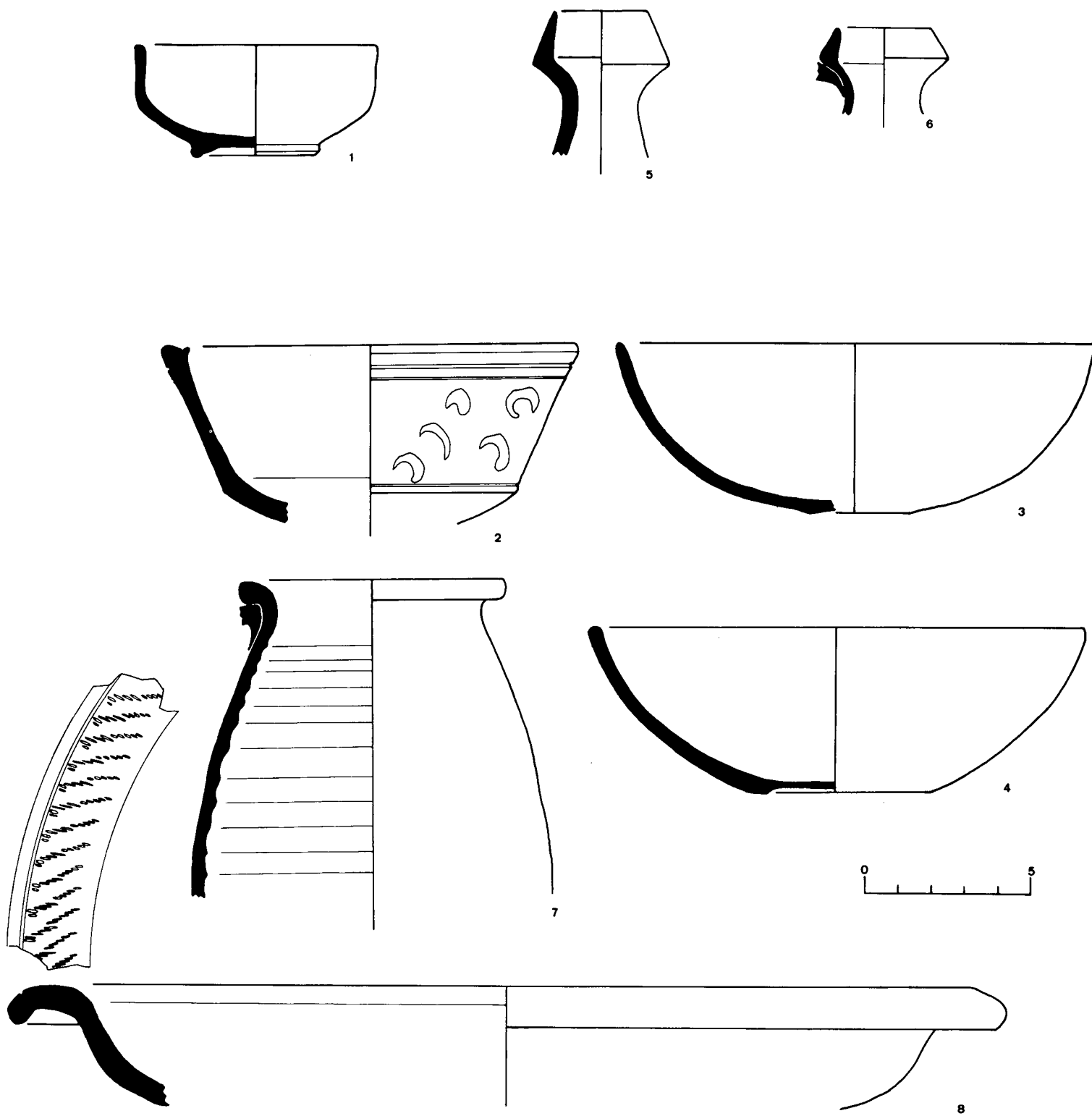

Fig. 4.- Roses. (1) forma Lamb. 3, (2) forma no classificada. (3 i 4) forma Portout 10, (5 i 6) forma Portout 84, (7) forma Lamb. 14/26, (8) forma Lamb. 4/36.

Sobre un volum d'unes 60 peces, recollides en superfície, n'hi ha cinc de T.S. Lucente, bàsicament carenes de la forma Lamb. 1/3 i una vora de la mateixa forma.

Girona (Gironès)

Les troballes de la T.S. Lucente a la ciutat romana de Gerunda són molt escasses fins ara. Hi ha una dada significativa al respecte: en el farciment superior d'una torre baix-imperial a Casa Pastors no s'hi trobà cap T.S. Lucente, tot i que la cronologia final oscil·la entre el 290 i el 300 (Nolla & Nieto, 1979). Al nostre parer això pot indicar que a la darrerria del segle III d.C. encara no havia arribat la T.S. Lucente.

A la caserna d'Alemanys, i durant les excavacions arqueològiques efectuades per Serra i Ràfols (1947 i 1948) es recolliren alguns fragments de T.S. Lucente. A la campanya del 1988 va aparèixer un altre fragment informe de T.S. Lucente juntament amb ceràmiques d'importació, com Africana D i Paleocristiana en un context de segle IV-V d.C.

Es tracta, en resum, d'unes troballes escadusseres però que demostren que la T.S. Lucente arriba a Girona durant aquests segles.

Pla de l'Horta (Sarrià de Dalt, Gironès)

Vil·la rural als voltants de Girona. La seva cronologia arrenca a la darrerria del segle II a.C. i arriba fins a la segona meitat del segle V d.C. (Nolla, 1982-83, p. 128 ; Nolla & Casas, 1984, pp. 196-197). S'ha constatat la presència de T.S. Lucente, entre la qual destaca una peça decorada a la barbotina de difícil classificació, semblant a la peça de la fig. 4,2 de Roses.

Ca n'Espolla (Celrà, Gironès)

Jaciment conegut només per prospecció superficial. Segurament es tracta d'una vil·la romana que funciona ja al segle II d.C. i perviu durant els segles III i IV d.C., moment, aquest darrer, de màxim esplendor (Amich, 1989, p. 133).

D'entre el material recollit cal destacar una vora ametllada de T.S. Lucente.

Vilauba (Camós, Pla de l'Estany)

Important vil·la ocupada des de la darrerria del segle I a.C. fins al segle VIII d.C. S'hi ha trobat, en total, una vintena de fragments de T.S. Lucente, que representen uns percentatges ínfims en relació a la totalitat del material (Roure et al., 1988). El jaciment indica, de moment, el punt més cap a l'interior on s'ha constatat la presència de la ceràmica narbonesa.

CONCLUSIONS

A partir de les dades exposades s'observa que la difusió de la T.S. Lucente a les nostres contrades és, en conjunt, escassa. Tanmateix s'aprecia una notable diferència quant a la seva distribució, car a la costa s'hi concentren la major part de les troballes.

Les excavacions de Roses han proporcionat, tant pel nombre de peces com per la qualitat i varietat de les formes, la col·lecció de T.S. Lucente més rica i remarcable. Val a dir que Roses és el jaciment baix-imperial de la nostra zona on s'hi ha treballat més.

Una altra àrea geogràfica on es detecta un important volum de T.S. Lucente és l'extrem sud del Baix Empordà. Ací cal esmentar els jaciments de Sant Feliu de Guíxols i Pla de Palol (Platja d'Aro).

En general, és a la zona costanera on es detecten els percentatges més significatius respecte a les importacions contemporànies, principalment nord-africanes. Recordi's, a tall d'exemple, les dades de Roses.

La presència d'aquesta ceràmica en jaciments de l'interior, alguns d'ells fins i tot propers a la costa, és poc més que anecdòtica: la vil·la de Vilauba, ben estudiada, ha proporcionat escassos fragments. El mateix succeeix a la vil·la de Puig Rodon (Corçà), menys allunyada del mar.

Tot plegat indica que la T.S. Lucente arriba als ports de la zona en menys quantitat que les importacions africanes contemporànies, i que la seva redistribució a partir d'aquests punts seria mínima. Això fa pensar que els centres receptors actuarien alhora com a consumidors.

La manca de contextos estratigràfics clars no permet, ara com ara, aportar majors precisions de caire cronològic a les fins ara conegudes. Tot sembla indicar que no és fins el segle IV d.C. quan comença a sovintejar la T.S. Lucente en la zona objecte d'estudi. Així, en el farciment superior de Casa Pastors (Girona), ben datat a la fi del segle III d.C., no apareix T.S. Lucente ni T.S. Africana D, similar al que succeeix al forn de S'Agaró, si exceptuem un petit fragment de classificació dubtosa. No obstant, és interessant assenyalar que de la ciutat romana d'Empúries provenen tres fragments d'un context de la mateixa època on no es constata encara la T.S. Africana D.

El moment de plenitud el documentem als nivells de construcció de la factoria de salaons de Roses, ben datats a la darrerria del segle IV d.C. El període final, per contra, és molt imprecís atesa la inexistència de cronologies fiables. Malgrat que, a Pla de Palol, encara hi ha T.S. Lucente en estrats de mitjan segle V d.C. Seria en aquesta època, però, quan començaria a ser desplaçada de forma clara per les importacions de T.S. Paleocristiana estampada.

Hem de remarcar que aquests resultats són preliminars i que noves investigacions han d'aportar dades més aclaridores que permetin desmentir o confirmar les línies de treball esbossades en aquest estudi.

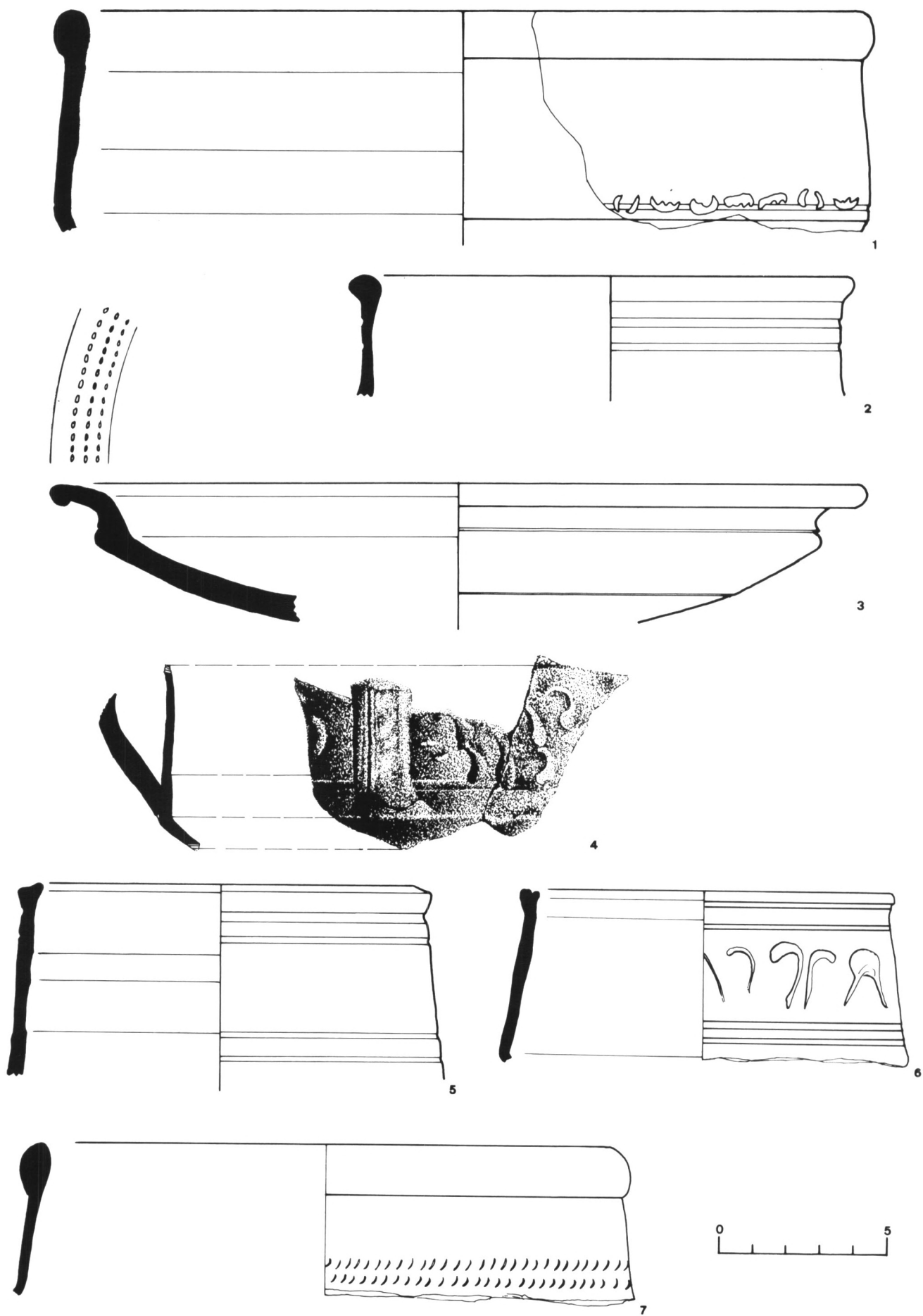

Fig. 5.- Pla de Palol (1) forma Lamb. 1/3, (2) forma Portout 31, (3) forma Lamb. 4/36, (4) forma Portout 36, (5) forma Lamb. 14/26. Sant Feliu de Guíxols, (6) forma Portout 36, (7) forma Lamb. 1/3.

BIBLIOGRAFIA

- ALBERCH X. & BURCH J. (1989) Elements pel coneixement de la vil.la romana de Vilablareix, *Cypsela*, VII, Girona, pp. 87-91.
- AMICH N. (1989) Descobertes arqueològiques en el municipi de Celrà (Gironès), *Cypsela*, VII, Girona, pp.131-135.
- BADIA J. (1984) Una peça singular d'època romana trobada a Llafranc, *Estudis sobre temes del Baix Empordà*, 3, Sant Feliu de Guíxols, pp. 1-10.
- BARTIA. & PLANA R. (1989) Noves aportacions a l'estudi del jaciment romà de Llafranc, *Cypsela*, VII, Girona, pp. 137-146.
- BATISTAR, LÓPEZ A. & ZUCCHITELLO M. (1980) Noves aportacions al coneixement de la vil.la romana de Tossa, *Quaderns d'Estudis Tossencs*, 1, Tossa de Mar.
- CABALLERO L. & JUAN L.C. (1983-84) Terra Sigillata Hispánica Brillante, *Empúries*, Barcelona, pp. 154-193).
- CASAS J. (1985-86) Excavacions a la vil.la romana de Puig-Rodon (Corçà, Baix Empordà) sector 1, 1981-1983, *Annals de l'Institut d'Estudis gironins*, XXVIII, pp. 73-89.
- CASAS J. (1986) Excavacions a la vil.la de Puig-Rodon, *Estudis sobre temes del Baix Empordà*, 5, pp. 15-63.
- CASAS J. (1987-88) Els jaciments romans de l'Olivet d'en Pujol i els Tolegassos (Viladamat, Alt Empordà) *Tribuna d'Arqueologia*, pp. 93-101.
- CASAS J. (1989) *L'Olivet d'en Pujol i els Tolegassos*, sèrie monogràfica, 10, Centre d'investigacions arqueològiques de Girona, Girona.
- CHARMASSON J. (1968) Une nécropole du Bas Empire: La Brèche, commune de Laudun (Gard) , *Cahiers ligures de préhistoire et d'archéologie*, 17, Montpellier-Marsella, pp. 131-150.
- COLOMER M.A., COSTA B. & TREMOLEDA J. (1989) Estudi preliminar de la vil.la romana de platja Artigues, *Cypsela*, VII, Girona, pp.103-110.
- DARTON A. (1972) La sigillée claire B de la Vallée du Rhone, *Rivista di Studi Liguri*, 38, vol. 2, pp. 137-189.
- DESBATA. & PICON M. (1986) Sigillée claire B et Luisante: classification et provenance, *Figlina*, 7, Lió, pp. 5-18.
- ESTEVA L. (1983) Ceràmica hispano-romana recollida en el subsòl del Monestir de Sant Feliu de Guíxols, *Estudis sobre temes del Baix Empordà*, 2, pp. 41-60 (reedició d'un article publicat el 1962).
- GROUPE DE TRAVAIL SUR LES SIGILLÉES CLAIRES (1986) Ceramiques tardives à revêtement argileux des Alpes du nord et de la vallée du Rhone (de Martigny à Vienne), *Figlina*, 7, Lió, pp. 19-49.
- LAMBOGLIA N. (1963) Nuova osservazioni sulla terra sigillata chiara, II Tipi C, Lucente i D), *Rivista di Studi Liguri*, pp. 145-212.
- MARTÍN A., NOLLA J.M. & NIETO J. (1979) *Excavaciones en la Ciudadela de Roses (Campaña de 1976 y 1977)*, sèrie monogràfica 2, Centre d'investigacions arqueològiques de Girona, Girona.
- MERINO J. & AGUSTÍ B. (1990) La necròpolis de Sant Esteve (Caldes de Malavella, la Selva), *Cypsela*, VIII, Girona , (en premsa).
- NIETO J. (1981) Acerca del progresivo despoblamiento de Ampurias, *Rivista di Studi Liguri*, XLVII, pp. 34-51.
- NOLLA J.M. (1980) Excavacions arqueològiques a Girona: la Caserna d'Alemanys, *Cypsela*, III, Girona, pp. 179-192.
- NOLLA J.M. (1982-83) Algunes notes entorn de la vil.la del Pla de l'Horta, a Sarrià de Dalt (Girona), *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XXVI, Girona, pp. 111-130.
- NOLLA J.M. (1987) La vil.la romana de Mas de Dalt (Canapost). Noves dades, *Estudis sobre temes del Baix Empordà*, 6, pp. 43-101.
- NOLLA J.M. & CASAS J. (1984) *Carta arqueològica de les comarques de Girona. El poblament d'època romana al nord-est de Catalunya*, Girona,
- NOLLA J.M. & NIETO J. (1979) Acerca de la cronología de la muralla romana tardía de Gerunda: la T. S. Clara de Casa Pastors, *Faventia*, 1-2, Bellaterra, pp. 263-283.
- NOLLA J.M. & NIETO J. (1980) La vil.la romana baix-imperial de la Ciutadella de Roses, *Revista de Girona*, 93, Girona, pp. 267-274.
- NOLLA J.M. & NIETO J. (1982) Una factoria de salaó de peix a Roses, Fonaments, 3, Barcelona, pp. 187-200.
- NOLLA J.M. & PUERTAS C. (1988) Ceràmiques africanes i material d'importació baix-imperial del jaciment del Camp de la Gruta (Torroella de Montgrí, Baix Empordà), *Estudis sobre temes del Baix Empordà*, 7, Sant Feliu de Guíxols, pp. 29-77.
- NOLLA J.M., ESTEVA, L. & AICART, F. (1989) El poblat ibèric del Guíxols (segle IV a.C.-Id.C.), *Estudis del Baix Empordà*, 8, Sant Feliu de Guíxols, pp. 45-116.
- NOLLA J.M. , AICART F. & ESTEVA L. (1990) El forn de terrissa de S'Agaró i l'establiment romà de la finca Alzina, *Estudis del Baix Empordà*, 9, Sant Feliu de Guíxols, pp. 37-62.
- PALOL P. de (1965) Rosas de la Antigüedad a la Edad Media, *Revista de Gerona*, 31, Girona, pp. 19-29.
- PAUNIER D. (1980) Les relations commerciales du vicus de Genève: le témoignage des importations de céramique, *Studi di Archeologia*, Torí, pp. 227-234.
- PERNON J. & RATTAIRE D. (1984) Chanaz. Un atelier régional de céramistes au Bas-Empire: la manufacture de Portout. *10 ans d'archéologie en Savoie*. pp. 78-84
- PONS E. & COLOMER A. (1988) La Fonollera. Una aldea del bronce final, *Revista de Arqueologia*, 92, Madrid, pp. 15-16.
- ROURE A., CASTANYER P., NOLLA J.M., KEAY S. & TARRUS J. (1988) *La vil.la romana de Vilauba (Camós)*, sèrie monogràfica 8, Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona, Girona.
- TREMOLEDA J. & CASTANYER P. (1988) Estudi de la ceràmica recollida a Bell-lloc d'Aro (preferentment segles III i IV d.C.), *Estudis sobre temes del Baix Empordà*, 7, pp. 19-29.

* Els autors agraeixen la col.laboració de: X.Alberch, J.Burch, J.Casas, L.Esteva, A. Martín, J.Merino, X.Nieto, J.M.Nolla i M.Zucchitello.